

A NEVELÉS RENDSZEREZÉSÉNEK PROBLÉMÁIRÓL*

A nevelés rendszerének vizsgálata, feltárása fontos és időszerű feladat, a tommunista nevelés egyik sarkalatos kérdése. Szorosan összefügg a nevelés kársadalmi felfogásával; a művelődéspolitikai, az iskolareform, a nevelőmunka tervezésének ügyével; a nevelés hatékonyságának, tervszerűségének fokozásával.

A sokoldalúan fejlett szocialista személyiség és közösség formálása szükségszerűen megkívánja a felnövekvő ifjúság életének, nevelésének egyre teljesebb és átfogóbb megszervezését: egységes nevelési rendszer kialakítását. *Kairov. I. A.* a SzKP XXII. kongresszusán rámutatott: „Jelenleg azon dolgozunk, hogy megalkossuk annak a felnövekvő nemzedéknek teljes nevelési rendszerét, amely nemzedéket a kommunizmus építője erkölcsi törvénykönyvének szellemében nevelik, mert azok a tulajdonságok, amelyekkel a jövőendő emberének rendelkeznie kell, nem alakíthatók ki részletekben, egymástól elszigetelten.”¹

A nevelés rendszerének felismerése, feltárása a kommunista nevelés szempontjából sok tekintetben elengedhetetlen.

1. Ez segíti elő a nevelés tudományos színvonalú *művelődéspolitikai* irányítását. Meg kell határozni a társadalom nevelő tényezőinek a nevelés rendszerében betöltendő helyét, ez teszi lehetővé az összes nevelő tényező *egységes pedagógiai frontjának* kialakítását. Csak a nevelés rendszerében gondolkodva lehet a feltételekhez és lehetőségekhez igazodva konkretizálni a nevelési feladatokat, megállapítani ezekre vonatkozóan az „illetékességet”, az *egyes nevelő tényezők felelősségét, sajátos szerepét*. Így biztosítható a nevelő tényezők ráhatásaiban a kellő összhang, a nevelés bonyolult akcióinak koordinálása, hogy — amint a PTI Nevelési tervjavaslata is megkívánta — „sokoldalú hatást gyakoroljanak a fiatalokra, s a nevelőhatásokat összehangoltan, egymást kiegészítően, egységesebben valósítsák meg.”²

2. A nevelés rendkívül bonyolult jelenség. Nem egyszerűsíthető le a páros kapcsolat elképzelésére. A nevelés nem egyszerű hatás, nem is csak kölcsönhatás, hanem ezek állandóan alakuló, sokrétű, bonyolult szövedéke. A nevelés eredményességének feltétele egész *hatásrendszerének* áttekintése, figyelembevétele. A nevelésnek *át kell fognia a növendékek* egész életét, egységben és össze-

* Vitaanyag. Egy készülő disszertáció („A közösségi nevelés helye a pedagógia rendszerében”) részlete.

¹ *Kairov, I. A.* : „A forradalom győzelmeit csak az iskola szilárdíthatja meg”. A XXII. kongresszuson elmondott beszéd. Köznevelés. 1961. 672. o.

² Nevelési terv-javaslat a magyar általános és középiskolák számára. PTI. 1960. 9. o.

függéseiben kell látnia a fejlődésüket meghatározó tényezőket. „A folyamatosság és rendszeresség híján a helyes törekvések, helyes hatások is elszigetelődnek, egymást követő, de nem egymásba kapcsolódó akciókká válnak, s így nem lehetnek döntő tényezői a tanulók fejlődésének.”³

3. A nevelés *tervezése* megkívánja a nevelés rendszerének ismeretét; nélkül nem juthatunk túl az alkalmosságokon, az ösztönös nevelés fokán. A nevelés rendszerének alapján viszont határozottabban és hatékonyabban érvényesülhet a nevelőmunkában a *célratorés és a tudatosság*, a nevelés *tervszerűbb és szervezettebb* lehet. A *nevelési terveknek* ki kell terjedniük a nevelés egész rendszerére. Átfogó „nevelési terv”-ek készítése megoldhatatlan a nevelés rendszerének ismerete és figyelembevétele nélkül.

4. Már *Makarenko* rámutatott arra, hogy *egyetlen nevelési eszköz, módszer sem alkalmazható elszigetelten*, a nevelés rendszerétől függetlenül. A nevelés minden eljárásának, akciójának szervesen bele kell illeszkednie a nevelés rendszerébe.

5. Csak a nevelés rendszerét figyelembe véve lehet *elkerülni a nevelés egyoldalúságait* és hiányosságait, azt, hogy csak egyes feladatokra irányul, másokat viszont elhanyagol. Egy-egy alkalommal egyvalamely nevelő tényező nem birkózhat meg a nevelés sokféle feladatával. Rendszer nélkül óhatatlan *hézagok* támadnak a nevelésben, döntő problémák megoldatlanul maradhatnak. Az eredményes, mindenoldalú nevelés hosszabb időre szóló perspektívákat felölelő átfogó nevelési rendszert kíván. A gyermekek egész fejlődési időszakára kiterjedő rendszer biztosíthatja a feladatoknak a növendékek *életkorához, fejlettségéhez való alkalmazását* is.

6. A nevelés nem lehet egyes emberek műve. A nevelés „*munkamegosztásának*”, a pedagógus-közösség kialakításának is feltétele a nevelés rendszerének tudomásulvétele, a *közös és a sajátos feladatok* felismerése és vállalása, a sokféle tevékenység és a szereplő egyéniségek *egységének* biztosítása.

7. A nevelés egész rendszerének ismerete és az *egész nevelésért érzett felelősség* segítheti elő, hogy valamennyi pedagógus kilépjen a pusztá tanítás hivatalnoki egyoldalúságából, vállalja az oktatás mellett a nevelés további, szélesebb körű, az ifjúság iskolán kívüli egész életére is kiható feladatait. Így terjesztheti ki a szocialista iskola a tantárgyi oktatáson és képzésen túl befolyását a rábizott ifjúság életének minden lényeges oldalára.

*

A nevelés rendszerére vonatkozó elgondolások egyrészt az adott társadalom *nevelési gyakorlatából* szűrhetők le, másrészt a pedagógiai kézikönyvek, *tankönyvek, tan- és nevelési tervek* stb. megállapításaiból olvashatók ki. A nevelés rendszerének kifejtése — mint minden rendszerezésnél — *rendszerező elvek, kategóriák* kidolgozása révén történhet meg. A rendszerezőt, amikor a vizsgálati körhöz tartozó jelenségek sokféleségét és bonyolultságát rendszerbe igyekszik foglalni, *sajátos szemlélete, nézőpontja* vezeti. A rendszer tudományos feltárásának feltétele, hogy ez a kategorizálás megfeleljen a *tények objektív logikájának*.

A *nevelés rendszerének, fejlesztésének* több olyan hagyományos vonása van, ami szinte a dolog természetéből fakad és napjainkban is érvényre kell jutnia.

³ A közösségi nevelés irányelvei az általános iskolákban. Tankönyvkiadó. 1961. 7. o.

Ide sorolhatjuk mindenekelőtt a nevelés *életkorok* szerinti differenciálását. A nevelés életkori szakaszok szerinti, *vertikális* rendszerezésének több formája ismeretes az ókori nevelés, illetve *Comenius* óta. Napjaink gyakorlatának a nevelés *iskolafokok* szerinti felosztása felel meg leginkább. Eszerint a nevelés egyes életkori szakaszai: a csecsemőkori (0—1 év), a bölcsődei (1—3 év), az óvodai (3—6 év), az elemi iskolai (alsó tagozati) (6—10 év), az általános iskolai (felső tagozati) (10—14 év), a középiskolai (14—18 év), a főiskolai (18—23 év) és a felnőtt nevelés. Megjegyezzük, hogy az életkori szakaszok felosztása különösen egy ponton problematikus: a 14 év választó vonala nem szerencsés, mert kettévágja a serdülés folyamatát. Az életkori fejlődés mai viszonyainak jobban megfelelné a 13—16 évig terjedő szakasz figyelembevételé (ezt láthatjuk például az NDK új iskolarendszerében).

A nevelés *vertikális, életkori rendszerének* megállapítása a múltban nem jelentette, hogy a nevelés valamennyi életkori szakaszra ki is terjedt. A nevelés terjedelmét a társadalmi viszonyok határozták meg; csak az uralkodó osztály szűk rétegének gyerekei részesülhettek a felnőtt korig terjedő nevelésben. Napjainkban hazánkban már a 16. életévig mindenki kötelező jelleggel részesül nevelésben; a középiskolai nevelés (18. évig) általánossá válása felé haladunk; egyre többen végeznek főiskolát; kiterjedt a felnőttoktatás hálózata, és a munkahelyeken, valamint a társadalmi szervezetek körében szakadatlanul folyik a felnőttek nevelése.

A nevelésnek az életkorok, „*életkori sajátosságok*” szerinti rendszerezésekor figyelembe kell venni, hogy a különböző egyedek fejlődése jelentős eltéréseket mutat, egy-egy életkori szakaszon belül is a fejlettség különböző fokozataival találkozhatunk. Egyes 12 évesek pl. a tulajdonságok bizonyos területén fejlettebbek, mint mások; más tulajdonságok terén viszont elmaradottabbak. A *fejlődésbeli különbségek és egyéni eltolódások* miatt az életkori szakaszokat nem szabad mereven kezelni és a nevelés rendszerét nem minden vonatkozásban helyes túl szűk életkori szakaszokra (például évekre) lebontani.

Véleményünk szerint a szovjet és csehszlovák nevelési tervvel szemben a PTI által kidolgozott nevelési tervjavaslatnak nem erénye, hanem inkább gyengéje a *követelményeknek* egyes évekre való túlzottan következetes „konkretizálása”. Vannak ugyanis gyerekek, akik bizonyos vonások területén már ötödikes korukban elérik a nyolcadikos szintet, ugyanakkor ezek más vonások terén vagy mások ugyanezen vonásokban nyolcadikos korukban is még az ötödikes fokon tartanak. Nem jelenti ez ugyanakkor azt, hogy ne lehetne, ne kellene a nevelőmunka *tennivalóit* évekre, sőt kisebb szakaszokra is konkrétan kitűzni, meghatározni.

Ugyancsak általánosan elfogadott felosztása a nevelésnek a *normál, a gyógyító és a javító* nevelés megkülönböztetése. Bár *Makarenko* óta tudjuk, hogy a javító nevelés lényegében nem különbözik az általános gyermekneveléstől, a kialakult szociális elferdülések miatt különleges feltételeket (például nevelőintézetet) és *fokozott gondoskodást* igényel. A továbbiakban csak az általános (normál) nevelés rendszerével foglalkozunk.

Különbséget kell tennünk a nevelés rendszerében a nevelést végző *társadalmi szervek* szerint. Így megkülönböztethetünk *családi, magán és intézményes* nevelést. Az intézményes nevelés is lehet egyházi, állami és társadalmi (egyesületek, szervezetek keretében folyó). Mai viszonyaink között a nevelőerők fő hármassága: *a család, az iskola és az ifjúsági szervezet*.

Az életkori fokozatok megjelölésénél már alkalmaztuk a következő rendszerező elvet is: az *iskolafokok* szerinti felosztást. Ez az *iskoláztatás rendszerében* jut kifejezésre. A nevelés *iskolatípusok* és *iskolafokok* szerinti felosztásának helyességét a gyakorlat egyértelműen igazolja. Mind az oktatás tervezésében, mind a nevelési tervekben világosan elkülönül az iskoláskort megelőző (bölcsődei, óvodai), az általános iskolai (alsó és felső tagozati), a középiskolai (gimnáziumi és szakközépiskolai, ill. dolgozók iskolájabeli) és a főiskolai (egyetemi) nevelés. E felosztás általános érvényét, használhatóságát az adja, hogy napjainkban egyre inkább az *iskola válik a nevelés központjává*.

Az iskolarendszer egyes fokozatai magukban foglalják és kifejezik az *életkori szakaszokat, a döntő nevelési intézményt, az illetékes nevelő közösséget, a nevelés alapvető alkalmait, kereteit és fő tartalmait. Az iskolai munka a növendékek életének fő tartalma, tevékenysége.* Ennek viszonyai határozzák meg leginkább a növendékek fejlődését.

Az iskolai nevelésen belül szokásos — a *nevelési alkalmak* szerinti — felosztás: a *tánórán folyó, a tanórán kívüli és iskolán kívüli nevelés* megkülönböztetése. A *nevelőmunka alapvető szervezeti formáit* pl. a nevelőmunka tantervének csehszlovák tervezete a következőkben foglalta össze:

1. az egyes tárgyak oktatása és a tanterv szerinti termelőmunka,
2. az osztályfőnök munkája a tanulókollektívával és az egyes tanulókkal,
3. a tanórán kívüli munka (szakkörök, ifjúsági csoportok),
4. az iskolán kívüli munka (ifjúsági szervezet, úttörőház, ifjúsági könyvtár), egyéb ráhatás (rádió, TV, film, színház, irodalom, tömegszervezetek),
5. családi nevelés.⁴

*

A nevelés rendszerezésével kapcsolatban foglalkoznunk kell a nevelésnek a köztudatban elterjedt *oktatásra és nevelésre való szétválasztásával*. Egyesek az *oktatáson az iskola sajátos nevelő munkáját értik*, megkülönböztetésül más nevelő tényezők *nevelő tevékenységétől*. Másik nézet az *iskolán belül különíti el az oktató és a nevelő munkát*. Ebben az esetben *oktatásnak* többnyire a *tanórákon folyó munkát* tekintik, nevelésnek viszont az egyéb alkalmakkor; főként az osztályfőnöki munka, a tanításon kívüli foglalkozások, az ifjúsági szervezet keretében végbemenő nevelő tevékenységet. Ebben az összefüggésben oktatásról beszélve általában a *tananyag átadására, a tanulók „értelmére” irányuló hatásra* gondolnak, míg a *nevelést elsősorban erkölcsi nevelésnek* (fegyelmezésnek), a tanulók érzelmi, akarati formálásának, magatartása alakításának tartják.

Ez a megkülönböztetés, a nevelésnek ezen az alapon való rendszerezése lényegében a *herbartizmushoz* nyúlik vissza. *Herbart* az oktatás mellett megkülönböztette a kormányzás és az erkölcsi nevelés (vezetés) feladatait; e fogalmakkal a gyermekek fegyvelmezését (a tanulók megfélemezését, az oktatás nyugodt feltételeinek biztosítását) és lelki fejlesztését, jellemük kialakítását jelölte. A herbartizmus legjelentősebb hazai képviselője, *Kármán Mór* hasonló alapon, mégis lényeges módosítással dolgozta ki a nevelés felosztását. A nevelés „koronájának”, legértékesebb feladatának, területének tekintette az oktatást, amit az értelmi neveléssel azonosított. Emellett megkülönböztette a testi nevelést (feladata az ápolás, gyakorlás) és az erkölcsi nevelést (ami nála az indulat

⁴ A nevelőmunka tantervének tervezete. Pedagógiai Kutatóintézet. Prága, 1959.

vezetésére és az akarat fegyelmezésére oszlik). Az oktatás egyoldalú, intellektualista felfogása és túlértékelése ugyanakkor szemben áll a herbarti elméletben az oktatásnak a nevelés eszközeként való felfogásával, a nevelő-oktatás hangoztatásával.

Az oktatás és a nevelés megkülönböztetésének rendszerező elvként való felhasználását jelenti a *nevelés feladatainak két csoportba* való sorolása. Eszerint a nevelés feladata egyrészt az ismeretek nyújtása, az oktatás, *emellett* másrészt az egyéniség, a képességek kiművelése; a tulajdonképpeni nevelés. Az iskola feladata ennek megfelelően elsősorban az oktatás, tehát az ismeretnyújtás, de nem korlátozódhat erre, hanem vállalnia kell a nevelést, a személyiség sokoldalú fejlesztését is.

Az oktatás és a nevelés külön területekként való elhatárolása mutatkozik meg abban, hogy eddig egymás mellett, külön úton haladt a *tantervek és a mellérendelt nevelési tervek kidolgozása*. Korábban csak tantervek készültek: ezek foglalták magukba az iskola általános és tantárgyi, főként tanítási feladatait. Újabban megszorodtak az iskola tanítási órán kívüli, sokoldalú nevelési feladatai, ez szükségessé tette ezek tervezését is. A nevelési tervek készítésével a tanterv a tantárgyi oktatás, a nevelési terv a tanítási órán túli nevelőmunka tervévé vált. Azonnal felmerült azonban a két terv kapcsolatának kérdése. A nevelés csak *tennivalók* szempontjából különíthető el *alkalmak* szerint. Az oktatás és a nevelés (helyesebben a képzés) *követelményei* azonban nem választhatók szét a tanításra és az ezen kívüli nevelési alkalmakra. Pl. világnézeti, erkölcsi, testi, esztétikai, politechnikai nevelésnek folytania kell a tanítási órákon, az egyes tantárgyak keretében, valamint más iskolai és iskolán kívüli keretek között is. Kiderült, hogy a nevelést nem lehet ilyen módon oktatásra és emellett nevelésre felparcellázni. Nem választhatók teljesen el, nem alakíthatók külön ki a tanterv és a nevelési terv követelményei. Az utóbbi időben folyt vitákból az szűrhető le, hogy mindenekelőtt ki kell dolgozni, a nevelés általános céljaiból kiindulva, a *nevelés teljes követelményrendszerét*, majd ebből lebontva lehet meghatározni a tantárgyak oktatása során végrehajtandó tantervi feladatokat és az egyéb nevelési alkalmak felhasználásával megoldandó nevelési tervbe foglalt feladatokat.

Az oktatásnak és a nevelésnek külön *területekként* való egymás mellé állítását nem fogadhatjuk el. Az oktatás, valamint a nevelőmunka többi oldalai: a képzés és a vezetés — a nevelésnek nem területei, hanem funkciói. A képzés követelményrendszere, az oktatás és a vezetés elvei együttesen valósulnak meg az iskolai és egyéb nevelőmunka területein, különböző alkalmakkor, a konkrét tevékenységek során.

*

A herbartizmus említésekor már rátértünk a nevelés felosztásának egy további szokásos elvére: a nevelésnek a *lelki (pszichikai) tényezők szerinti felosztására*. Ezek az elgondolások a nevelést a lelki tehetségek kiművelésének tekintik. A régi idealista filozófia és az ebből kiágazó lélektan az embert *testre és lélekre* osztotta. A lélekben különböző megnyilvánulásokat: érzékelést, értelmet, érzelmet és akaratot különített el. Ennek megfelelően megkülönböztették a testi nevelés mellett az értelmi, az érzelmi és az akarat nevelést.

A modern pszichológia már kimutatta a *lelki élet* „felparcellázásának” tarthatatlanságát, metafizikus voltát. Érzékelés, gondolkodás, érzelem és akarat az emberi cselekvés (sajátos biopszichikai-társadalmi „alkalmazkodás”)

pszichikai „eszközei”, *elválaszthatatlan alkotóelemei*, megnyilvánulásai. Az egyén lelki élete oszthatatlan egész („individuum”), ami a társadalmi gyakorlati tevékenység problémáinak megoldására irányul. A nevelésnek pszichikai területek, részfunkciók szerinti felosztása ezért kiindulásában, alapjaiban hibás. Az ilyenfajta mesterkéltné elkülönítésekre vonatkozik *Makarenko* megállapítása: „Az ember nem részletenként nevelődik, hanem szintétikusan fejlődik mindazon hatások következtében, amelyek érik.”⁵

Ezen túlmenően a nevelésnek ez a „pszichológiai” megközelítése, felosztása mélységesen *individualista*, idegen a nevelés társadalmi lényegétől. *Szkatkin* is leleplezte már a nevelés ilyen „funkcionális felfogásának” burzsoá csökevény voltát. „Eserint a nevelő tevékenység tárgya nem a gyermek-közösség, s nem is az élő és cselekvő gyermek egész egyénisége, hanem a metafizikai, absztrakt lelki sajátságok.”⁶ A meggyőződés érzelmi telítettsége, az erős akarat elérése szerepelhet a kommunista személyiség kialakításának képzési követelményei között, megvalósulása azonban csak az egész nevelés eredménye lehet. Nyilvánvaló tehát, hogy a nevelés rendszerezése nem oldható meg pszichikai tényezők alapján.

*

A nevelésnek az ember testi-lelki alkata szerinti felosztása módosult formában, új igényekkel kiegészítve tovább él a nevelésnek a *nevelési területek szerinti* legelterjedtebb rendszerezésében. A szocialista pedagógiai irodalomban általánosan elismert a nevelésnek 5 területre való tagolása. Ez az 5 terület: az *értelmi nevelés, az erkölcsi nevelés, a politechnikai képzés, az esztétikai nevelés, a testi nevelés.*⁷ Az 5 terület — változó sorrendben — a pedagógiai művek egész sorában szerepel.

A *nevelési területek* koncepciója abból az elgondolásból származik, hogy a nevelés feladata, célja a sokoldalú személyiség kialakítása. Ebből kifolyólag a sokoldalú személyiség tulajdonságaival kapcsolatos követelményekből adódó feladatok képezik a nevelés felosztásának, rendszerének alapját. Az 5 terület kijelölésében fennmaradtak a „*pszichikai alkat*” szerinti felosztás nyomai: testi nevelés — értelmi nevelés; az erkölcsi nevelés mögött az akarat, az esztétikai nevelés mögött az érzelmi nevelés lappang.

A szocialista pedagógiában a nevelési területek megkülönböztetése az utópista szocialistákig nyúlik vissza. (Társadalmi koncepciójuknál fogva az utópista szocialisták foglalkoztak átfogó nevelési rendszer kidolgozásával!) Már *Fourier* is a nevelés 5 területéről beszélt: a testi, értelmi, erkölcsi és esztétikai nevelés mellé a technikai nevelést sorolva⁸. *Owen* megállapításai nyomán *Marx* a nevelésnek 3 területét különböztette meg: a *szellemi nevelést, a testi nevelést és a politechnikai képzést.* A szocializmus vitte be tehát a nevelés hagyományos területei közé a kapitalizmus tapasztalatai alapján a termelés, a politechnikai képzés követelményeit.

A nevelés 5 területre osztása a *filozófia* igényeinek is igyekszik eleget tenni: a filozófia fő területeinek (amiket az idealista filozófia az „önértékek”:

⁵ *Makarenko* Művei. V. Akadémiai Kiadó. 1955. 446. o.

⁶ *Szkatkin*: A neveléstudomány és az iskola. Ucsityelszkaja Gazeta. 1951. III. 24.

⁷ *Wolf, Walter*: A pedagógia rendszeréhez. (Zum System der Pädagogik.) Wissenschaftliche Zeitschrift der Pädagogischen Hochschule. Potsdam. 1955. 1. 2. 73—74. o.

⁸ *Földes Éva*: A fizikai munka emberformáló szerepe az újkori nevelés történetében. Pedagógiai Szemle. 1960. 9. 800. o.

igazság, jóság, szépség alapján különített el) a logikának, etikának, esztétikának megfelelői a nevelés területén az értelmi nevelés, az erkölcsi nevelés és az esztétikai nevelés.

A nevelésnek az említett 5 területre való felosztása, bár megszokott, mégsem problémamentes. Rendszerező elve *nem egységes* (homogén), össze nem illő elemeket tartalmaz, nem megalapozott, nem teljes, nem kielégítő; nyugtalanító *tisztázatlanságokat* rejt magában.

Mindenekelőtt az a probléma merül fel, hogy az 5 terület az egész, széles értelemben vett nevelésre vagy a szűkebb értelemben vett, az oktatás (és képzés) mellé rendelt nevelésre vonatkozik-e. Másként kifejezve, e fő probléma lényege: az oktatás és a képzés viszonya a nevelés 5 területéhez, vagy a kérdést fókuszba állítva (leszűkítve egyben kiélezve): az *oktatás és az értelmi nevelés, valamint a politechnikai képzés viszonya.*

Az egyik álláspont, amit *Ágoston György* képviselt⁹, *különválasztja az oktatást és a képzést a nevelés 5 területétől.* Ez az elválasztás a magyar Pedagógia tankönyv kötetében is kifejezésre jut. Az oktatástól és képzéstől elkülönítve a nevelés keretén belül az értelmi neveléshez kapcsolja a politechnikai képzést és a világnézeti nevelést. Joggal állapította meg erről *Szarka József*, hogy problematikus a világnézeti nevelésnek, az általános műveltség megszerzésének és ezzel a politechnikai képzésnek az értelmi neveléshez való sorolása.¹⁰ *Tettamanti Béla* is elválasztotta az értelmi nevelést mint a nevelés egyik területét, feladatát az oktatástól, mint a nevelés fő eszközétől. Az ilyen elgondolás az *oktatást — ezen az iskolai tanítást értve — alárendeli a nevelés 5 területének,* ezen belül az értelmi nevelésnek.

A rendszer ellentmondásosságát, *heterogén* voltát még nyitabban mutatja például *Zsámbéki László* kéziratos Neveléelmélete¹¹. A nevelés első területeként felvett értelmi nevelés körébe sorolta: a) a tudományos ismeretek elsajátítását, b) a dialektikus materialista világnézet kialakítását, c) az önálló gondolkodásra képzést. Megjegyzi, hogy az értelmi nevelés lényegében az oktatás folyamán valósul meg. Sajátos keveréke ez a felosztás az „elsajátítás”, „kialakítás”, „képzés”, „oktatás” fogalmainak.

A másik, a problémát egyszerűsítő álláspontot *Borbély A. és Durkó M.* fejtette ki¹². Ez a felfogás *azonosítja az oktatást az értelmi neveléssel* és vele besorolja a nevelés 5 területe körébe. A felosztásnak ez a módja a rendszert egységesebbé teszi, az 5 területet ezzel a nevelés teljes egészére kiterjeszti. Felveti azonban az oktatás, a képzés, valamint az erkölcsi, esztétikai és testi nevelés *területekként* való elhatárolásának problémáját, ami ellentmond a nevelés gyakorlatában mutatkozó dialektikus egységnek.

A nevelés 5 területén *belül* is számos probléma merül fel. Hogyan és miért sorolható az értelmi nevelés körébe az eszmei-politikai nevelés, a világnézeti nevelés, az általános műveltség kialakítása? Mindezek, valamint az oktatás hatása nem csak az értelemre irányul. Az általános műveltség fogalma az általános képzéshez kapcsolódik, ez viszont szerves egységet alkot a poli-

⁹ *Ágoston György*: A nevelés elméletének programja. Tanulmányok a neveléstudomány köréből. Akadémiai Kiadó. 1958.

¹⁰ Pedagógiai Szemle. 1959. 2. 195. o.

¹¹ *Zsámbéki László*: Neveléelmélet. Állami Pedagógiai Főiskola. Kézirat, jegyzet. Bp. 1958.

¹² *Borbély A. — Durkó M.*: A pedagógia rendszerének vázlata. Pedagógiai Szemle. 1957. 3.

technikai képzéssel. Miért sorolják akkor az általános műveltség biztosítását az értelmi nevelés körébe, elválasztva a politechnikai képzéstől? Rendkívül problematikus a világnézeti nevelés elhelyezése. Ha a világnézet tartalmát tekintjük, a világnézeti nevelés körébe tartozik az eszmei-politikai nevelés, az erkölcsi nevelés, az esztétikai nevelés. Ugyanakkor az erkölcsi és esztétikai nevelés külön-külön területként szerepel mint az 5 terület egyike, ezzel szemben a világnézeti nevelés nem kap önállóságot.

Mi a viszony a technikai nevelés (oktatás vagy képzés), a munkára nevelés, a politechnikai képzés, továbbá az oktatás és a termelőmunka egyesítése között? A munkára nevelés az erkölcsi nevelés vagy a politechnikai képzés körébe tartozik? (*Zsámbéki László* Neveléelmélet jegyzetében mindkét területnél szerepel!) *Nagy Sándor* — véleményünk szerint helyesen — a következőt állapította meg erről: „A munkára nevelés az egész általános képzésben valósul meg, amelynek a politechnikai képzés szerves része.”¹³ További kérdés, hogy a termelési gyakorlat a politechnikai képzés része-e vagy fordítva, ez van-e a termelés nevelői felhasználása alá rendelve? Ez utóbbi problémákra *Bori István* is rámutatott, hangsúlyozva, hogy a nevelés területeit egységes csoportosítási alap szerint kell felosztani. A politechnikai oktatás nem külön nevelési terület, nem illik be ötödiknek. Álláspontját a következő meghatározással indokolta: „... a politechnikai oktatáson az általános műveltség szerves részét képező technikai alpműveltségnek (politechnikai műveltségnek) olyan közvetítését értem, amely értelmileg, erkölcsileg és testileg előkészíti ifjúságunkat arra, hogy képes és kész legyen építően és alkotóan bekapcsolódni a szocialista termelőmunkába.”¹⁴ A munkára nevelés rendszertani beépítésének problematikus volta kifejezésre jut *Szuhomlinszkij V. A.* „A munkához való kommunista viszony nevelése” című művében is: „A munkára való felkészítés nem kizárólag oktatási feladat, sőt inkább nevelési feladat. Ezért helytelen egyeseknek az az elképzelése, hogy a politechnikai oktatás vagy a termelési oktatás önmagában megoldja a tanulók munkára való felkészítését. Ez: . . . elsősorban erkölcsi felkészítést jelent.”¹⁵ A felsorolt sok kérdés jelzi, hogy a nevelésnek a bemutatott 5 területre való felosztása nem biztosítja a nevelés megnyugtató rendszerezését, vagyis az 5 területre való felosztás nem tükrözi híven a nevelés tényleges (objektív) rendszerét.

A nevelés területekre való felosztásával szemben már *Kármán Mór* is találó bírálatot gyakorolt: „Nevelést meg tanítást, vagy testi, értelmi, erkölcsi s azonfelül aeszthetikai és vallásos nevelést is követelnek rendszerint külön-külön, de sem határvonalat nem tudnak szabni az egyes követelmények uralmának, sem meghatározni az irányt, melyben haladva a különböző tevékenység egymást támogatná.”¹⁶

A területekbe való sorolás használhatatlanságát az erkölcsi nevelés vonatkozásában nyíltan feltárta *Korolev* „A szovjet neveléstudomány néhány elméleti kérdése” c. tanulmányában. „Az erkölcsi nevelésnek valamilyen önálló nevelési területként való elhatárolása csak elméleti síkon lehetséges. Az oktató nevelő intézmények gyakorlatában az erkölcsi nevelés egybeolvad az oktatás és a nevelés folyamatával.” Vannak alkalmak, rendszabályok, melyek kizáró-

¹³ *Nagy Sándor* : Harcban az antimarxista pedagógiai nézetek ellen. Pedagógiai Szemle. 1955. 3. 239. o.

¹⁴ Pedagógiai Szemle. 1958. 158. o.

¹⁵ Pedagógiai Szemle. 1961. 559. o.

¹⁶ *Kármán Mór* : Paedagógiai Dolgozatok. Bp. 1909.

lagos célja az erkölcsi nevelés, de nem szűkíthető le ezekre. „Az erkölcsi nevelésnek valamilyen önálló, autonóm nevelési területté való elhatárolása elszigeteli azt a tanulók és az ifjúság tanulásától és munkájától, silánnyá teszi a tanulást és a nevelést, csökkenti a munka nevelési hatékonyságát, az erkölcsi tulajdonságok nevelését a különböző osztályon és iskolán kívüli rendezvények szervezésére szűkíti le.”¹⁷

A nevelési területek szerinti rendszerezés alkalmatlansága különösen kitűnik a közösségi nevelés elhelyezésének kérdésénél. Ezen a területen sokféle megoldási kísérlettel találkozhatunk. Az elgondolások egyik csoportja kiemeli a közösségi nevelést a nevelés 5 területe köréből, mint az „egész nevelői tevékenység egyik legfontosabb szabályozó elvét” (*Tettamanti Béla*)¹⁸. Legáltalánosabb viszont a közösségi nevelésnek az erkölcsi nevelés körébe való sorolása. *Borbély A.* és *Durkó M.* „kompromisszumos” javaslata „A pedagógia rendszerének vázlatá”-ban a nevelés közösségi jellegét a nevelés fogalmához kapcsolva kiemeli. Ugyanakkor az erkölcsi nevelés területén belül is szerepeltetik első tartalmi vonásként a kollektívizmust a szocialista humanizmus, a hazaszeretet, a fegyelem stb. mellett. Indokolni a közösségi nevelés kiemelését tartják szükségesnek azzal, hogy a közösségi nevelés tárgyalását nem lehet csak az erkölcsi nevelés körére leszűkíteni.¹⁹

A közösségi nevelésnek az erkölcsi neveléshez való kapcsolásán belül is különbséget tehetünk a közösségi nevelés és az erkölcsi nevelés általános egyesítése, lényegében azonosítása, valamint a közösségi nevelésnek az erkölcsi nevelés részterületként való besorolása között. Az elsőre *Ágoston Gy.* *Pedagógia I.* c. művében találunk példát. Itt a közösségi nevelés a kommunista erkölcsi nevelés „középponti problémája”-ként szerepel, az erkölcsi nevelés részfeladatai pedig úgy jelentkeznek, mint „a közösségi nevelés során a növendékekbe oltandó erkölcsi tulajdonságok”.²⁰ *Ágoston György* már korábban így indokolta álláspontját: „A közösséget, mint a kommunista erkölcsi nevelés alapvető szervezeti formáját és módszertani elvét tárgyaljuk, mert már évek óta az a véleményünk, hogy a közösségi nevelés nem egy részterülete az erkölcsi nevelésnek, hanem e részterületeket szintetizáló, minden részterületet átható alapvető eszme, szervezeti forma és módszertani elv.” Rámutatott, hogy többek szerint a közösségi nevelés kategóriáját az egész nevelésre ki kell terjeszteni; ezzel szemben kiemelte a közösségi nevelésnek az erkölcsi neveléssel való szorosabb kapcsolatát.²¹

Zsámbéki László *Neveléstudomány c. jegyzetében* a közösségi neveléssel az erkölcsi nevelésről szóló fejezetben belül foglalkozik. A kommunista erkölcsi nevelés tartalmi vonásai között 4. helyen sorolja fel „a közösségi tudat és érzés, valamint a közösségi magatartás kialakítását”. Majd a kommunista erkölcsi nevelés alapelvei között 8-diknak említi „A közösségekben és a közösségek által való nevelés elvé”-t. Az erkölcsi nevelés módszerei sorában 3. nala a közösségi nevelés. Végül részletesen tárgyalja a közösségi nevelés kérdéseit, külön fejezetben az erkölcsi nevelés öt részterülete egyikeként.

¹⁷ *Korolev* : A szovjet neveléstudomány néhány elméleti kérdése. 1959.

¹⁸ *Tettamanti Béla* : A szocialista neveléstan néhány elméleti kérdése. *Pedagógiai Szemle.* 1956. 1–2. 33.

¹⁹ Ua. mint 12. 67. o.

²⁰ *Ágoston György* : *Pedagógia I.* Tankönyvkiadó. Bp. 1959. 211. és 214. o.

²¹ Ua. mint 9. 69. o.

²² Ua. mint 11.

Érdeklődésre tarthat számot a közösségi nevelés rendszertani helye a különböző *nevelési tervekben*. Megállapítható, hogy ez a kérdés sem a szovjet, sem a csehszlovák, sem a magyar nevelési tervben nem kerül elvi tisztázásra, ugyanakkor mindháromban a közösségi nevelés az *erkölcsi nevelés körébe* helyeződik. A *szovjet* nevelési programtervezetben a kialakítandó tulajdonságok (követelmények) között az első helyen álló tudományos világnézet és kommunista erkölcs nevelésén belül a 3. a közösségi érzés, kötelességtudat, becsületesség és lelkiismeretesség kialakítása.²³ A nevelőmunka *csehszlovák* tantervében a dolgozók legjobb tulajdonságaiból leszűrt célkitűzés 4. pontjában szerepel a közösség szó: „őszinteség a közösség iránt, elvtársi viszony, barátság, segítség, együttműködés; harc a kártevőkkel.” A követelmény-rendszerben a közösségi nevelés a 4 fő rész közül az elsőben: „Világnézet, erkölcs, magatartás” található beolvasztva.²⁴ A *PTI* Nevelési tervjavaslatában a közösségi nevelés az erkölcsi nevelés követelményterületén belül a 4. részben foglal helyet, mint „A szocialista humanizmusra és a közösséghez való helyes viszonyra nevelés.”²⁵ Az erkölcsi nevelés problematikáján belül is érdekes a közösségi nevelés *eltérő kapcsolása, értelmezése*. A szovjet nevelési program a közösségi nevelést — véleményünk szerint jobb érzékkel — a kötelesség, felelősség és becsület problémáihoz köti, különválasztva a „szocialista együttélés, kulturált magatartás” követelményeitől. Ezzel szemben a *PTI* nevelési tervjavaslata a közösségi nevelést az emberek közötti „társas” kapcsolatok, az emberszeretet (humanizmus) köré vonja. Egyik tervezetben sem kapcsolják össze ugyanakkor a közösségi nevelést a hazafiságra és a munkára neveléssel, a különböző felosztásokban nem tisztázódott még a közösségi nevelés, erkölcsi nevelés, fegyelemre nevelés, akarati nevelés, munkára nevelés, hazafiságra nevelés stb. rendszerbeli kapcsolata, egymáshoz való viszonya sem.

A közösségi nevelés rendszertani helyét keresve a 3. csoportba sorolhatjuk azokat a forrásokat, melyek a közösségi nevelést az erkölcsi neveléstől elválasztva *külön területként sorolják fel*, ennek érdekében még a nevelési területek számának növelésétől sem riadva vissza. Ez a megoldás már 1954-ben megjelent a szovjet pedagógia tankönyv tervezetben,²⁶ itt a közösségi nevelés az erkölcsi, testi és esztétikai nevelés után külön fejezetként szerepelt. A tervezet szempontjai tovább fejlesztett formában a *Kairov—Jeszipov—Goncsarov—Zankov*-féle tankönyvben valósultak meg. Ebben a testi nevelés, az általános és politechnikai képzés, az oktatás, az erkölcsi nevelés, az esztétikai nevelés fejezetei után külön (6. !) fejezetet alkot a „Diákközösség nevelése”. Ehhez kapcsolódik (!) az ifjúsági mozgalom szerepe a nevelésben. Ugyancsak külön területként szerepelt a közösségi nevelés az *NDK* pionírszervezetének 1958-ban kiadott nevelési feladat-meghatározásában.²⁷ Eszerint a szocialista nevelés fő feladatai: 1. erkölcsi-politikai nevelés, 2. világnézeti nevelés, 3. politechnikai nevelés, 4. közösségi nevelés, 5. esztétikai nevelés, 6. testi nevelés.

²³ Az iskolai nevelőmunka programtervezete. Tankönyvkiadó. Bp. 1959.

²⁴ Ua. mint 4.

²⁵ Ua. mint 2.

²⁶ A pedagógiai főiskolák pedagógia tankönyvének tervezete. *PTI* Anyagszolgáltatás 2. 1954.

²⁷ A pionírszervezetben folyó szocialista nevelés alapelvei és feladatai. *Pädagogik*. 1958. 7.

A nevelés konvencionális, 5 területre való felosztása tehát fellazul. A nevelés egészére kiterjedő szélesebb rendszer kialakítása figyelhető meg a *Kairov—Jeszipov—Goncsarov—Zankov* Pedagógia tankönyvben. Ebben a *színtézisre törekvés* mutatkozik a nevelés funkcióinak, tényezőinek és területeinek rendszerbeli egybekapcsolásában. Az értelmi nevelés nem válik el az oktatástól, megkettőzve ennek tárgyalását. A politechnizáció a maga helyén, az általános képzés oldalán foglal helyet; míg a munkára nevelés az erkölcsi nevelés körébe tartozik.

A Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről szóló 1961. évi III. törvény szövegében az oktatás különböző fokozatainak, illetve iskolatípusainak feladatát kitűzve visszatérően (7. §, 11. §, 14. §) 3 csoportot emeltek ki a törvény megfogalmazói: a) ismeretnyújtás, a műveltség biztosítása; b) világnézeti, erkölcsi, esztétikai és testi nevelés; c) elméleti és gyakorlati bevezetés a termelőmunkába, a társadalmilag hasznos munkába, illetve szakképzés. Ebben a csoportosításban szétválik az ismeretnyújtás és általános művelés a termelő munkától és szakképzéstől. A nevelésnek csak négy területe kerül említésre. Ezek között is a hagyományos értelmi nevelés helyett világnézeti nevelés áll. Ezt kiegészíti talán a műveltség biztosításának külön feladata. Az öt terület közül hiányzó politechnikai képzést bizonyára a termelőmunkára való felkészítés helyettesíti. Az a benyomás alakul ki ebből, hogy a törvény koncepciója az, hogy az iskolának az oktatás (a műveltség nyújtása) és a termelőmunkára való felkészítés mellett a nevelés négy (világnézeti, erkölcsi, esztétikai és testi) feladatát kell megoldania. Ez a csoportosítás tehát azt jelenti, hogy az iskola hagyományos oktató-nevelő feladatai mellé felvették a képzés feladatát is.

A Szovjetunióban, Csehszlovákiában és hazánkban kidolgozott *nevelési tervek* nem tartalmazzák ugyan a tervkészítés nevelésméleti alapvetését, azokat a rendszertani elgondolásokat, amelyek alapján a tervek készültek, ezekre azonban magukból e tervekből visszakövetkeztethetünk.

A nevelési tervek arra a *rendszertani koncepcióra* épültek, hogy az oktatás és képzés, valamint ebbe beleértve az értelmi nevelés és a politechnikai képzés a *tantervek* hatáskörébe tartozik. A tantervek mellett elkészülő *nevelési terv* ennél fogva csak a *szűkebb értelemben vett nevelésre* korlátozódik. Ezenbelül a szovjet nevelési programtervezet 5 követelményterületet emelt ki: 1. a világnézeti és erkölcsi nevelést, 2. a munkára (tanulásra) nevelést, 3. a magatartás nevelését, 4. az esztétikai nevelést, 5. a testi nevelést. A PTI Nevelési tervjavaslata az öt hagyományos területnél megmaradva csupán 3 területre szorítkozik: a testi, az erkölcsi és az esztétikai neveléssel foglalkozik. Az erkölcsi nevelés részterületeiként tartalmazza a külföldi tervek mellérendelt önálló követelményterületei közül a világnézeti nevelést, a munkára nevelést és a magatartás nevelését. — Ezek a variációk véleményünk szerint nem oldják meg a területek szerinti rendszerezés fogyatékoságait, problémáit.

*

A szokásos rendszertani felosztások közül végül be kell még mutatnunk egy, az eddigiektől eltérő jellegű, elméleti ízű, ugyanakkor elterjedt és nagy tekintélynek örvendő vizsgálati és tárgyalási szisztémát. Ez a nevelés tényeinek és jelenségeinek *célok és feladatok — tartalom — módszer és szervezet* szerinti tagolása, felépítése. E szemlélet fejezi ki *W. Wolf* szerint a pedagógia rend-

szerének belső struktúráját.²⁸ A nevelés történetére vonatkoztatva is rámutatott arra, hogy a nevelés eszméi és törekvései a célok és feladatok körébe; a kulturális anyag az oktatás és nevelés tartalmi körébe; a nevelői tevékenység gyakorlata a módszer és szervezet körébe tartozik. Igaz az, hogy bármely társadalmi tevékenységnek vannak céljai, feladatai, van tartalma, vannak módszerei és kialakul valamilyen szervezete. Ezeket az elvi „tényezőket” szemügyre kell vennünk minden társadalmi tevékenység tanulmányozása során. Például ki kell tűznünk és az oktatás során nem szabad szemünk elől tévesztenünk az oktatás céljait és feladatait. Birtokában kell lennünk a kulturális tartalomnak, a tananyagnak. Keressük az oktatás legkedvezőbb módszereit, eljárásait és szervezeti formáit. A nevelés objektív rendszerének kifejtésére azonban ezek a kategóriák túl általánosak; nem specifikusak a nevelésre mint sajátos társadalmi tevékenységre. Rendszerező szempontként való felhasználásuk mechanikusan elválasztaná a nevelés egymástól függő vonásait: elszakítaná a módszert, a szervezetet a tartalomtól, ezeket a meghatározó céloktól és feladatoktól. A „*célrendszer*” és az „*eszközrendszer*” elválasztásának veszélye jól ismert pedagógiai életünkben. A nevelés sajátos rendszere jobban megközelíthető, dialektikus egységben szemlélhető, történelmileg is jobban vizsgálható, ha a képzés, oktatás, vezetés funkciói szempontjából tárgyaljuk. A képzés célkitűzései határozzák meg az oktatás tartalmát, ezek az oktatás módszereit és a vezetés „útját”, szervezeti kereteit.²⁹

Енѣ Баршoнь :

O ПРОБЛЕМАХ СИСТЕМАТИЗАЦИИ ВОСПИТАНИЯ

Автором рассматриваются принципы, служавшие до сих пор основой для определения и систематизации воспитания. Для соответствующей организации и направления общественного воспитания, а также для четкого разделения роли и ответственности отдельных факторов воспитания, необходимо пересмотреть примененных до сих пор систем. В статье излагаются принципы более современной систематизации.

Jenő Bársony :

PROBLEMS CONNECTED WITH THE SYSTEMATIZATION OF EDUCATION

Having discussed the principles serving as a base for a conceptual determination and systematization of education, the author states that it is indispensable to revise the systems being in use thus far, in order to enable an expedient organization and management of public education as well as a correct and clear separation of the role and responsibility of the various educational factors. The study contains the points of view leading to a more up-to-date systematization.

²⁸ Ua. mint 7. 78. o.

²⁹ Ennek további kifejtése, valamint szerzőnek a felvetett problémák megoldására vonatkozó elgondolásai jelen cikkben nem kerülhettek sorra.